

Н. М. Савчук,

канд. філол. наук, доц.,

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
доцент кафедри практичного мовознавства

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ХУДОЖНЬОЇ КАРТИНИ СВІТУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ТЕКСТОВОЇ МОТИВАЦІЇ

У статті розглянуто теоретичні засади репрезентації художньої картини світу крізь призму текстової мотивації; встановлено взаємозв'язок між поняттями *мотивація* (*мотивування*), *мотивованість*, *мотивізація* як ключових дескрипцій у царині словотвору, теорії номінації та когнітивної ономасіології; надано визначення поняття *художній текст* як особливої функціональної системи; сформульовано теоретичні положення текстової мотивації (позиція автора) і її дешифрування (позиція читача) як пізнавального процесу в репрезентації художньої картини світу.

Ключові слова: художня картина світу, мотивація, текстова мотивація, художній текст.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Сучасний антропоцентричний вектор розвитку лінгвістичної науки спрямований на виявлення взаємозв'язку мови і людини, що і зумовило залучення до мовознавчих досліджень здобутків інших наук. Це стосується, насамперед, *філософії* (Н. Арутюнова, Ф. Бацевич, В. Топоров, У. Еко та ін.), *біології* (У. Матурана), *нейрології* (А. Дамазіо,

А. Лурія), *антропології* (К. Леві-Стросс), *семіотики* (С. Єрмоленко, Ч. Морріс, Ч. Пірса та ін.), *психолінгвістики* й *етнолінгвістики* (А. Залевська, Д. Терехова, С. Толстая), *корпоральної семантики* (Г. Крейдлін, Х. Рутроф), *біосеміотики* (Р. Харріс), які дають змогу автору будь-якого художнього тексту якнайповніше змоделювати дійсність відповідно зі своїми інтенціями, світоглядом, світовідчуттям, тобто в такому тексті увага актуалізується на авторській картині світу, вторинної відносно до мовної.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Взагалі, теорія номінації зі своїми ключовими векторами, з одного боку, *семасіологічним* (О. Земська, В. Левицький, В. Лопатін, Н. Клименко та ін.), а з іншого боку, *ономасіологічним* (Ф. Бацевич, О. Березович, Т. Космеда, О. Селіванова та ін.) продовжує активну розробку найбільш ефективних методик для розкриття і встановлення механізмів мотивації тих лексичних одиниць (О.І. Блинова), що демонструють про особливості поведінки та індивідуально-авторське мислення будь-якого письменника художнього твору. Саме тому в лінгвістичній науці склалася традиція щодо вивчення текстової мотивації у репрезентації художньої картини світу, представники якої працювали переважно у трьох напрямках: *денотативно-ономасіологічному* (Ю. Апресян, Л. Васильєв, Т. Возний, Н. Шведова та ін.), *аспектуальному* (О. Бондарко, А. Загнітко, Ю. Маслов та ін.) і *функційно-синтаксичному* (Н. Арутюнова, О. Боговик, П. Драгомирецький та ін.).

Як зазначає Т. Сидорова, у тексті будь-який автор намагається змоделювати як словотвірні значення, так й імпліцитні смисли (культурні, психологічні, соціальні, індивідуально-авторські та ін.), які дають змогу розширити *мотиваційну структуру слова* за допомогою естетично важливого компонента. Тому текстові дериваційні смисли актуалізують певні поняття, уявлення, чуттєві образи, які стають базою *внутрішньої форми слова*, оскільки сам автор і створює референт в будь-якому тексті [14, с. 97].

Відтак, у художніх текстах будь-яке авторське новоутворення викликає зацікавленість читача, тому воно і пов'язане з феноменом пізнання. Однак тут важливу роль відіграє *внутрішньотекстова мотивація*, тому мовні закономірності сполучуваності словотворчих одиниць, у тому числі й морфів, які утворюють основи з морфами, не є актуальними: в тексті формуються нові синтагматичні зв'язки, які корелюють з мовними. При цьому, на думку Т. Сидорової, до інтерпретаційного процесу залучаються не тільки вихідний контекст, а й інтертекст автора, а також культурний, соціальний, психологічний, когнітивний контексти. Внутрішня форма похідного в художньому тексті може стати компонентом особистісного сенсу, що відбивається і на понятійному змісті тексту.

Мета статті – розглянути теоретичні засади репрезентації художньої картини світу крізь призму текстової мотивації.

Завдання:

– установити взаємозв'язок між поняттями *мотивація* (*мотивування*), *мотивованість*, *мотивізація* як ключових дескрипцій у царині словотвору, теорії номінації та когнітивної ономасіології;

– надати визначення поняття художній текст як особливої функціональної системи;

– сформулювати теоретичні положення текстової мотивації (позиція автора) і її дешифрування (позиція читача) як пізнавального процесу в репрезентації художньої картини світу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Складні питання мотивації назв у мовознавстві, незважаючи на потужну традицію їх

вивчення у царині словотвору, теорії номінації та когнітивної ономазіології, продовжують розроблятися і формуватися в сьогodenній лінгвістиці, адже співвідношення похідних і твірних лексичних одиниць становить сутність словотвірного механізму номінації і словотвірного процесу в абсолютно різних мовах загалом. Похідне слово і твірна база перебувають у відношеннях дериваційної, або словотвірної, мотивації, що характеризується структурно-семантичним аспектом і визначає вектор мотивації.

Які ж дискусійні проблеми залишаються остаточно не розв'язаними, якщо мова йде про художній вимір (індивідуальний стиль) будь-якого автора? Це, насамперед, сам термін *мотивація* (*мотивування*), поряд з яким одночасно функціонують такі суміжні, проте не зовсім тотожні терміни, як *мотивованість*, *мотивізація*. Поява цих дублетів, на думку О. Селіванової, потребує їх коректного витлумачення і розмежування [13, с. 157].

Класичне визначення словотвірної мотивації подано в багатьох роботах (візьмемо, наприклад, одне з визначень, де під *мотивацією* розуміють процес, “одну зі сторін процесу деривації, особливою формою функціонування слова (дериваційно-мотиваційний процес)” [5, с. 95]), а також у підручниках зі словотвору, яке вже є загально визнаним і прокоментованим багатьма науковцями-теоретиками і практиками як відношення між двома однокореневими словами, значення одного з яких або визначається за допомогою значення іншого або цілком збігається (ототожнюється) зі значенням іншого в усіх формах, крім частиномовного (*радіти – радість*, “*той, хто перебуває у стані радості*”) [11]. Майже таке розуміння мотивації пропонує й О. Білінова, синтезувавши суміжні його розуміння: «*мотивація* – це зв'язок між словами, що виявляє їх мотивованість, яка, у свою чергу, визначається як структурно-семантична властивість слова, що дозволяє усвідомити зумовленість зв'язку значення (семемі) і звукової оболонки слова (лексемі) на основі співвіднесеності слова з мовною та позамовною дійсністю» [1, с. 297–298].

Твірне слово – це конкретне мотивуюче слово, від якого формуються похідні, тобто мотивовані лексичні одиниці. Взаємовідношення між мотивованою і немотивованою лексичною одиницею розуміємо як прояв семантичної залежності: первинна лексична одиниця залишається немотивованою (однак ця проблема і дотепер залишається актуальною, як і думка авторів праці “Языковая номинация ...” про те, що первинних лексичних одиниць небагато у мовах), тимчасом вторинна, тобто похідна, мотивується за допомогою значень іншої лексичної одиниці того ж самого кореня, який передує йому в хронологічному плані. Кожна лексична одиниця, з'являючись у мові, дає змогу виявити тенденцію до утворення похідних, оскільки в ній вже представлено потребу до прагматизму і можливість щодо мотивації структурно і семантично нову лексичну одиницю.

Тимчасом *мотивованість* розглядається як результат такого процесу з огляду на внутрішню форму як засіб (основа) мотивації [8, с. 77].

На мовному рівні, особливо коли мова йде про художній текст, розрізняють (Н. Іщенко, Т. Кияк та ін.) три види мотивованості: *формальну*, *змістову* і *знакову*. Спробуємо представити своє бачення видів мотивованості мовного знака відповідно до досліджуваної проблеми в статті.

Розпочнімо з формальної мотивованості, яку ми розуміємо дещо по-іншому, ніж у вказаних вище працях. Під *формальною мотивованістю* розуміємо процес набуття зовнішньої форми певною номінативною одиницею, тобто, з одного боку, фонетичної характеристики, а з іншого, – морфологічної (необхідно говорити і про так би мовити

морфологічну мотивованість, яка визначається словотвірною моделлю певної лексичної одиниці). *Семантична мотивованість* визначається через відношення між твірною основою та словотвірним формантом, між внутрішньою формою та значенням похідного загалом [7, с. 213–215]. Саме тому *морфологічна мотивованість* – це конкретна словотвірна модель певної номінативної одиниці, а *семантична* – це якби результат відношення між словотвірними формами (план вираження), між попереднім і новими значенням (план змісту) [8, с. 102]. *Знакова мотивованість* – це зв'язок між планом змісту і планом вираження мовної одиниці.

Власне сам процес вияву мотивації слова в момент номінації об'єкта, визначення мотиву, тобто ознаки, за якою названий об'єкт, називається **мотивізацією** слова [19, с. 177].

Як бачимо, між внутрішньою формою, мотивацією і мотивованістю наявна суттєва різниця: *мотивація* – це процес, *внутрішня форма* – засіб, на який спрямований цей процес, *мотивованість* – результат словотвірного акту. *Мотивованість* та *мотивація* – характеризуються синхронією, а з'ясування внутрішньої форми потребує розкриття етимології мовної одиниці.

Наявність мотиваційних зв'язків між твірною та похідною основами уможлиблює пояснення твірного через похідне, опис його реального змісту, а також допомагає виявити об'єктивну картину навколишнього світу і визначити сутність словотвірних процесів і механізмів у когнітивно-ономасіологічному плані.

Засобом процесу мотивації є не власне значення слова, а *мотив найменування* (мотиваційна ознака), тобто його внутрішня форма, яку ми інтерпретуємо як **основу мотивації** [10, с. 138; 16, с. 9–14].

Мотиваційна ознака – термін, яким здебільшого послуговуються при характеристиці ономасіологічного аспекту мотивованості. У словотвірному ж аспекті уживають термін *семантична ознака* (ознаки) (семантична ознака, що показує зв'язок мотиватора і мотивованого, тобто сема). Мотиваційна ознака, з одного боку є матеріально вираженою (мотиваційна форма) [1, с. 363], а, з іншого боку, має певну семантику (семантичну ознаку), що стосуються плану змісту лексеми (мотиваційне значення). У випадку семантичної деривації мотиваційна ознака є копією твірного слова.

Далі спробуємо надати визначення поняттю “художній текст”. Так, *художній текст* – особлива функціональна система, у якій словотвірні значення, як і інші, відчують вплив художньої умовності, що сприяє трансформації смислів, образному переосмисленню загальнономовних значень. Вихована на мовних закономірностях читацька свідомість в художньому тексті осмислює похідне слово як певну семантичну структуру, за якою стоїть концептуальна сутність. Саме тому вважаємо *текстову мотивацію* (позиція автора) і її дешифрування (позиція читача) пізнавальним процесом. Слідом за М. Болдирєвим вважаємо, що “у будь-якому пізнавальному процесі простежуються дві сторони: *статична*, що відображає певні результати (знання), і *динамічна*, пов'язана з самими розумовими операціями, що ведуть до досягнення цих знань, а також спрямованими на їх інтерпретацію або переосмислення” [2, с. 37].

Як правило, носій мови має автоматизм щодо загального сприйняття дериваційної структури лексичної одиниці, на основі якої утворюється *текстова мотиваційна структура*. Сприймаючи текст, бачення читача спирається на певних мотиваційних ознаках (механізмах), які об'єктивуються в тексті. У такий спосіб відбувається дешифровка дериваційних смислів, які відтворюються за допомогою окказіональних лексичних одиниць. Автор намагається змоделювати дійсність

відповідно до свого внутрішнього світобачення, тобто він репрезентує свою власну когнітивно-модальну інформацію, яка представляється за допомогою словотворчих одиниць. Сприйняття контексту дає змогу простежити дериваційні смисли в певному тексті, які є відмінними від мовних смислів. Категоризація встановлених смислів дає змогу сформулювати конкретний ментальний образ, який, як правило, інтегрується з іншими, вказуючи читачеві на індивідуально-авторський задум. При цьому відбувається взаємодія індивідуально-авторських смислів і загальномовних.

У художньому тексті також простежується і завищена словотворча актуалізація. Коли автор вкладає в такий текст необхідну інформацію, він якби надає йому цілеспрямованість, яка покликана стимулювати розумову діяльність того чи іншого читача. Попри те, що в тексті конструюються фрагменти вигаданої або реальної дійсності, вибір тих чи інших мовних засобів залежить як від мовної авторської самосвідомості, так і від його світобачення, тому приходимо до висновку, що художній текст дуже важно проаналізувати, не звернувшись до його дериваційно-семантичних характеристик, які утворюються словотворчими засобами.

Конкретні одиниці словотворчої системи в будь-якому художньому тексті є такими знаками, які, як правило, підпорядковуються як загальному, так і похідному естетичному від нього мотиваційному коду. Останній є тільки частково загальним як для автора, так і для читача, а неповне знання певного коду призводить до повного нерозуміння тексту. Формування похідних компонентів у тексті, які здаються очевидними, опускається. Тому залишаються лише члени взаємовідношень, бо лексична одиниця будується не за допомогою розрізнених морфем, а на базі взаємовідношень між логічно рівноправними реаліями. Ці відношення демонструють про ту чи іншу онтологічну ситуацію, а також вибір набору компонентів, які виражають конкретні відношення, що залежать від чималої кількості чинників. Як же відбувається перехід від думки до слова?

Автор обирає словотворчу модель, яка міститься в його свідомості, так само, як і в свідомості читача простежуються знання про певні словотворчі моделі, словотворчі значення, морфемну синтагматику, а утворення лексичної одиниці залежить від законів словотворчої системи, які і є пов'язаною з її одиницями. У такий спосіб словотвірні морфема набуває в тексті засобу квантування елементів, що містяться в свідомості, на дискретні поняття і явища. При цьому вербалізація цих понять і явищ – це вибір ключових помітних ознак про предмет, які є, своєю чергою, естетично значущими з позиції автора. Завдання читача – проінтерпретувати не тільки ці ознаки в похідній лексичній одиниці, але і відповісти на запитання, для чого автор їх об'єктивує. У такий спосіб на першому плані у художньому тексті з'являється не значення, а саме сенс, який і потребує інтерпретації.

За допомогою словотворчих засобів автор створює додаткові фразові і загальнотекстові смисли, здатні уточнювати, посилювати, розширювати і трансформувати основні смисли. Окрім того, словотвірні засоби здатні бути самостійними репрезентантами смислів, які потребують особливого підходу до їх інтерпретації. В. Степанова зазначає різні витлумачення поняття *сенс* залежно від позиції – лексикографічної, лексикосистемної, функціональної, мовномисленневої [17, с. 120–130]. Попри те, що ми сприймаємо текст як результат дискурсивної діяльності, наше розуміння сенсу базується у визначенні І. Тарасової: “сенс, будь-то окремий сенс, сенс слова або сенс речення-висловлювання, є певною комбінацією думок, що відображає певний фрагмент дійсності. Сенс і значення представляють собою єдність співвідносних явищ. Сенс належить розумовій сфері і реалізується в значенні, що

належить до внутрішньої сторони мови і репрезентує ті зв'язку, які і складають сенс" [18, с. 108]. Смыслова залежність компонентів тексту один від одного зумовлює і взаємозалежність дериваційних і лексичних смислів.

В основі інтерпретації лежить процес відновлення розумової діяльності автора, який за допомогою спеціальних прийомів активізує у свідомості читача певні структури знання. Процес розуміння тексту буде здійснюватися лише в результаті виникнення структурних зв'язків між цими квантами знання.

Антропоцентричний підхід до аналізу тексту дозволяє досягнути смисли в тісному зв'язку зі свідомістю автора, його мисленням, культурою. Текст сприймається читачем суб'єктивно, але сам по собі він існує об'єктивно і акумулює філософські, історичні, духовні погляди автора. Розпредмечуючи дериваційні смисли, в процесі їх категоризації можемо інтерпретувати інтенціональні смисли.

Переходячи до ключової дефініції статті, яка і залишається в центрі уваги сьогоденної лінгвістики, коли мова йде про художній вимір, необхідно зазначимо, що *текстова мотивація* як особливий феномен і дотепер не отримала однозначного осмислення. Одні вчені (Н. Болотнова) під *текстовою мотивацією* розуміють лише процес впливу лінгвістичного контексту всього тексту, інші (В. Заїка) – процес впливу як лінгвістичного, так і позалінгвістичного контекстів. Звісно ж, що *текстова мотивація* є процесом формування естетичних мотиваційних ознак на базі узуальних.

У художньому тексті мовні засоби, що використовуються автором, вступають у взаємодію з середовищем, у якому вони функціонують. Саме в художньому тексті мотивація як частина пізнавального процесу стає важливим фактором процесу сприйняття і розуміння, а також є найважливішим фактором формування естетично значущих дериваційних смислів.

У методологічному відношенні дослідження питань естетичної мовної діяльності є функціонально-прагматичним, які базуються на трансценденталізмі І. Канта, згідно з яким людське знання обмежене сферою досвіду, але при цьому залежить від нашої свідомості і організовується ним. Саме тому при аналізі тексту необхідно використовувати *функціональний прагматизм*. Окрім цього, потрібно спиратися також на теорію вивчення закономірностей естетичної реалізації мови, що дозволяє зосередити увагу на власне естетичному аспекті художнього мовлення. Функції мотиваційних структур розглядаємо не лише з позиції автора (породження тексту) і позиції читача (розуміння тексту), але і з позиції спостерігача-дослідника. Під *мотиваційною структурою* розуміємо структура знань, що стоїть за внутрішньою формою слова і лише частково представлена в морфемній синтагмі.

Основою текстової мотивації лексичних одиниць є естетичний спосіб у сприйнятті дійсності. Як засвідчує В. Заїка, в естетичній репрезентації знака простежується тенденція, яку можна охарактеризувати як зворотно-комунікативну, тобто не в напрямку спрощення, а саме в напрямку ускладнення і об'єктивації інформації [6]. *Текстова вмотивованість слова*, як правило, є вторинною, тобто похідною від інших типів і видів (лексичної, структурної, фонетичної, етимологічної, словотвірної). До мотиваційної структури естетично вмотивованого слова належить естетичний текстовий компонент, що може бути експліцитним і імпліцитним. Як правило, цей естетичний компонент мотиваційної структури утворюється під впливом образних, асоціативних, сакральних та інших смислів. *Естетична вмотивованість* окреслюється ментальною здатністю будь-якої людини до рефлексії. При цьому експлікований сенс забезпечує вживання різних контекстів (когнітивних, культурних, соціальних), а також особистісних знань читача для передачі того, про що не було

згадано в тексті. Під впливом тексту в свідомості кожного читача з'являються смисли, які склалися в історії всієї культури ще до створення конкретного тексту. Це в певній мірі ускладнює художнє сприйняття, тому і підвищує естетичний вплив на кожного читача. Передумовою для створення смислової структури художнього тексту є системно-функціональні характеристики мовних і мовленнєвих одиниць, включаючи і словотворчі. Художній текст стає таким середовищем, яке об'єктивує експресивно-естетичні функції мотиваційної структури лексичних одиниць, що має в тексті інші механізми реалізації.

Мотиваційна структура похідного слова у будь-якому художньому тексті створюється як би з самого початку. Під впливом контексту системна мотиваційна структура звертається до духовного, культурного, емоційного й іншим видам і типам ментальних структур, які вже були мотиваційними структурами інших слів. У процесі рефлексивної діяльності (культурна, міфологічна, історична та інші рефлексії) в свідомості кожного читача простежуються зафіксовані і відомі смисли в історії культури. Ці відновлені смисли можуть зберігатися, а також ставати базою для переоцінки, створення нових смислів, або взагалі руйнуються. Взагалі, смислове сприйняття тексту – це багатогранний процес, що ґрунтується на складних механізмах по розгортання та згортання вихідного задуму, по декодуванню чужої мови на код індивідуально-авторських смислів [12, с. 224]. У такий спосіб утворення мотиваційних структур в будь-якому тексті можна розуміти як процес дешифрування смислів вже давно відомих і створення на їх базі нових.

Текст в процесі вторинної комунікативної діяльності, залишаючись системно-структурним утворенням, а також закритою системою знаків у статичності, з одного боку, і відкритою системою в динаміці, з іншого боку, має власну систему “ключів” до різних кодів. Коли відбувається діалог з текстом, читач намагається віднайти “ключі” до його змісту, які завжди простежуються в тексті залежно від його орієнтації на адресата і комунікативної природи. Під *кодом* розуміємо комунікативно-значущу інформаційну систему абсолютно різних сигналів, це також стимулююча активність адресата на мовному і мисленнєвому рівнях. Беручи до уваги різні типи інформації і рівневу організацію тексту, на сьогодні говорять про такі коди: мовний, предметний, сюжетно-композиційний, емотивний, образно-культурологічний, комунікативний і естетичний. Звичайно, поряд зі згаданими вище кодами в художньому тексті простежується і *мотиваційний код* – співвіднесення різноманітних ідеографічних сфер, що реалізуються за допомогою морфем.

Якщо знайдені “ключі” хоча б до одного з кодів тексту, то естетичний зміст тексту може бути розкрити, однак глибина освоєння цієї естетичної інформації буде абсолютно різною залежно від того, до яких кодів вдалося знайти ці ключі. Мовний рівень і є формою репрезентації багатьох аспектів тексту і різних його кодів [3, с. 378]. Автор створює твір, покликаючись на певну комунікативну стратегію, залучаючи послідовно читача до його власного бачення світу, збуджуючи при цьому потрібні асоціації. Для цього автор проводить ретельний відбір певних мовних одиниць, включаючи морфем, які формують текстовий простір. Завдяки цьому відбувається задум тексту. Сприймаючи лексичний рівень художнього тексту, ключова роль належить внутрішній формі слова, яка здатна відтворювати імпліцитні смисли, відтак, розширюючи мотиваційну структуру. Таким чином, за залученими текстовими одиницями представлена величезна розумова плідна праця автора, який намагається знайти найбільш адекватні і повні форми для втілення своєї рефлексивної свідомості, а також і для конструювання власної індивідуально-авторської картини світу.

Формуючи мовний простір тексту, який є результатом розумової діяльності автора, який, своєю чергою, здійснює вибір певних мовних одиниць, ключову роль відіграють дериваційні змісти, тобто смисли, які формуються за допомогою мотиваційних ознак. Ці мотиваційні ознаки складають багатовекторну структуру, яка впливає на сприйняття поверхневих і глибинних смислів. У тексті морфемам вдається придбати символічного статусу, включаючи й оказіонально-символічний, вони можуть бути піддані вторинній концептуалізації, що підсилює їх роль в об'єктивації естетично значущих і важливих смислів. Актуалізація цих смислів і дотепер залишається однією з ключових проблем в сучасній лінгвістиці тексту. *Мотиваційні ознаки* – це не лише характеристики об'єктів дійсності, але і їх оцінка, взаємозв'язок з іншими об'єктами, ситуація використання і т.ін. Мотиваційні ознаки в тексті можуть набувати суто суб'єктивного характеру, відображаючи при цьому індивідуально-авторське сприйняття реальності.

Мотиваційний код художнього тексту не повністю є зрозумілим для читача, бо він, як правило, належить автору. Саме тому проблема мотивації лексичних одиниць в такому тексті стає дуже актуальною. Звичайно, мотиваційний код певного автора зашифровує додаткові сакральні, культурні, естетичні та інші смисли, що спричиняють фразеологізацію морфемної структури. Однак, сприймаючи текст, читач дешифрує як повністю, так і частково, інформацію, яка вкладена до мотиваційної структури, тому морфемна структура підлягає дефразеологізації. У контексті кожна морфема в структурі лексичної одиниці набуває індивідуального осмислення і здатна репрезентувати додаткові смисли – дериваційні. Ці смисли, як правило, зумовлені *текстовою мотивацією*, тобто вони є результатом естетичної вмотивованості слова. Н. Болотнова розглядає естетичну вмотивованість як “результат впливу всієї текстової системи” [4].

У мотиваційній структурі лексичних одиниць ключову роль відіграють не мовні, а власне екстралінгвістичні компоненти, які актуалізуються за допомогою внутрішньотекстових та інтертекстових зв'язків. Основною стратегією для встановлення смислів морфем і похідних в художньому тексті є установка на текстові дериваційні смисли і їх взаємозв'язок з когнітивним простором.

Морфеми, як і будь-які лексичні одиниці, можуть не лише відтворювати конкретну інформацію, а й повідомляти про інформацію, яка є не явно вираженою, але автор має її на увазі (у такий спосіб і з'являються імпліцитні смисли). Таке спостереження підтверджується словами О. Лещак, який припускає, що знак характеризується двома типами інформації: інформація про картину світу й інформація про комунікативні засоби сигналізації [9, с. 148]. Таким чином, *морфемна синтагма* дає змогу маркувати естетично важливий зміст, який виникає в результаті осмислення і сприйняття інформації, що репрезентується за допомогою морфем, які супроводжуються певним естетичним почуттям, адже, на думку В. Заїки, “естетичне почуття – це супутнє явище, воно не може бути досягнуто в обхід сенсу, окрім переживань, які супроводжують процес осмислення змісту” [6, с. 33]. Об'єктивація мотиваційної структури, яка актуалізована морфемною синтагмою, є тим механізмом, що забезпечує естетичний ефект.

Висновки та перспективи дослідження. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що: 1) *мотивація* – це процес, *внутрішня форма* – засіб, на який спрямований цей процес, *мотивованість* – результат словотвірного акту. Мотивованість та мотивація – характеризуються синхронією, а з'ясування внутрішньої форми потребує розкриття етимології мовної одиниці; 2) *художній текст* – це

особлива функціональна система, у якій словотвірні значення, як і інші, відчувають вплив художньої умовності, що сприяє трансформації смислів, образному переосмисленню загальномовних значень; 3) *текстова мотивація* є особливим фактором дешифрування авторських смислів, виявлення яких залежить від глибини інтерпретації мотиваційних структур і кодів, тому її розуміємо: а) як процес впливу лінгвістичного контексту всього тексту; б) як процес впливу як лінгвістичного, так і позалінгвістичного контекстів; в) як процес формування естетичних мотиваційних ознак на базі узуальних.

Перспективами подальших досліджень є виявлення і обґрунтування текстової мотивації на прикладі конкретного художнього тексту взагалі і у зіставленні з його перекладом зокрема.

Література

1. *Блинова О. И.* Мотивология и её аспекты / О.И. Блинова. – [3-е изд., испр. и доп.]. – М. : КРАСАНД, 2010. – 304 с.
2. *Болдырев Н. Н.* Прототипический подход: проблемы метода / Н. Н. Болдырев // Международный конгресс по когнитивной лингвистике: сборник материалов, (26–28 сентября 2006 г.). – Тамбов, 2006. – С. 34–39.
3. *Болотнова Н. С.* Филологический анализ текста : [уч. пос.] / Н.С. Болотнова. – [3-е изд., испр. и доп.]. – М., 2007. – 520 с.
4. *Болотнова Н. С.* Эстетическая мотивированность слова в лексической структуре художественного текста / Н.С. Болотнова // Актуальные проблемы дериватологии, мотивологии, лексикографии: М-лы всеросс. конф. Томск : 1998. – С. 3–8.
5. *Голев Н. Д.* О принципах номинации и методе их исследования / Н.Д. Голев // Материалы науч. конф., посв. 50-летию образования СССР. – Томск, 1972. – Вып. 5. Лингвистика. Теоретические вопросы русского языка и его говоров. – С. 94–99.
6. *Заика В. И.* Эстетическая реализация языка: функционально-прагматические исследования : автореф. дис. ... д-ра филол. наук / В.И. Заика. – Великий Новгород, 2007. – 32 с.
7. *Ищенко Н. Г.* Словообразовательная синонимия в современном немецком языке / Нина Григорьевна Ищенко. – К. : Изд. центр КГЛУ, 2000. – 340 с.
8. *Кияк Т. Р.* Мотивированность лексических единиц (количественные и качественные характеристики) / Тарас Романович Кияк. – Львов : Изд-во при Львовском гос. ун-те издат. объединения “Выща школа”, 1988. – 164 с.
9. *Лещак О.* Языковая деятельность. Основы функциональной методологии лингвистики / О. Лещак. – Тернополь, 1996. – 446 с.
10. *Манакін В. М.* Внутрішня форма слова як параметр міжмовного зіставлення / В.М. Манакін // Проблеми зіставної семантики : [зб. наук. пр]. – К. : Вид. центр КНЛУ. – 2005. – Вип. 7. – С. 138–140.
11. *Плющ М. Я.* Словотвір / М.Я. Плющ // Сучасна українська літературна мова : підручник / [за ред. М. Я. Плющ]. – К. : Вища школа, 1994. – 414 с.
12. *Седов К. Ф.* Нейропсихолінгвістика : [уч. пос.] / К.Ф. Седов. – М., 2007. – 274 с.
13. *Селіванова О. О.* Когнітивна концепція словотвірної мотивації / О. О. Селіванова // Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя проф. В. В. Левицького : [зб. наук. праць]. – Чернівці : Книга XXI, 2008. – С. 379–389.

14. Сидорова Т. А. Текстовая мотивация как когнитивный процесс эстетической коммуникации (на материале рассказов Т. Толстой) / Т.А. Сидорова // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2015. – № 1 (042). – С. 97–103.

15. Сидорова Т. А. Текстовая мотивация как фактор репрезентации художественной картины мира (теоретический аспект) / Т.А. Сидорова // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия Лингвистика. – 2010. – № 4 (2). – С. 720–722.

16. Снітко О. С. Внутрішня форма і зміст номінативних одиниць / О. С. Снітко // Мовознавство. – 1989. – № 6. – С. 9–14.

17. Степанова В. В. Слово в тексте. Из лекций по функциональной лексикологии / В. В. Степанова. – СПб. : Наука: САГА, 2006. – С. 120–130.

18. Тарасова И. П. Структура смысла и структура личности коммуниканта / И. П. Тарасова // Вопросы языкознания. – 1992. – № 4. – С. 108–113.

19. Ягафарова Г. Н. Основные Ономаσιологические Понятия / Г.Н. Ягафарова // Вестник Челябинского государственного университета. – 2010. – № 13 (194). Филология. Искусствоведение. – Вып. 43. – С. 172–177.

References

1. Blinova, O. I. (2010) *Motivation and its aspects* [Motivologija i ejo aspektu], [3-e izd., ispr. i dop.], M.: KRASAND, 304 s.

2. Boldyrev, N. N. (2006) *The prototypical approach: the problems of the method* [Prototipičeskij podhod: problemy metoda]. Mezhdunarodnyj kongress po kognitivnoj lingvistike: sbornik materialov, (26–28 sentjabrja 2006 g.), Tambov, S. 34–39.

3. Bolotnova, N. S. (2007) *Philological analysis of the text* [Filologičeskij analiz teksta : [uch. pos.]], [3-e izd., ispr. i dop.], M., 520 s.

4. Bolotnova, N. S. (1998) *Aesthetic motivation of a word in the lexical structure of a fictional text* [Jestetičeskaja motivirovannost' slova v leksičeskoj strukture hudožestvennogo teksta], Aktual'nye problemy derivatologii, motivologii, leksikografii: M-ly vseross. konf., Tomsk, S. 3–8.

5. Golev, N. D. (1972) *On the principles of the nomination and the method of its research* [O principah nominacii i metode ih issledovanija], Materialy nauch. konf., posv. 50-letiju obrazovanija SSSR, Tomsk, Vyp. 5. Lingvistika. Teoreticheskie voprosy russkogo jazyka i ego govorov, S. 94–99.

6. Zaika, V. I. (2007) *Aesthetic realization of the language: functional and pragmatic studies* [Jestetičeskaja realizacija jazyka: funkcional'no-pragmatičeskie issledovanija : avtoref. dis. ... d-ra filol. nauk], Velikij Novgorod, 32 s.

7. Ishhenko, N. G. (2000) *Word-formation synonymy in modern German* [Slovoobrazovatel'naja sinonimija v sovremennom nemeckom jazyke], K.: Izd. centr KGLU, 340 s.

8. Kijak, T. R. (1988) *Motivation of lexical units (quantitative and qualitative characteristics)*, [Motivirovannost' leksičeskix edinic (kolichestvennye i kachestvennye harakteristiki)], L'vov: Izd-vo pri L'vovskom gos. un-te izdat. ob#edinenija "Vyshha škola", 1988, 164 s.

9. Leshhak, O. (1996) *Language activity. Fundamentals of functional methodology of linguistics* [Jazykovaja dejatel'nost'. Osnovy funkcional'noj metodologii lingvistiki], Ternopol', 446 s.

10. Manakin, V. M. (2005) *The inner form of the word as a parameter cross-language comparisons* [Vnutrishnya forma slova yak parametr mizhmovnoho zistavleniya], Problemy zistavnoyi semantyky: [zb. nauk. pr], K.: Vyd. tsentr KNLU, Vyp. 7, S. 138–140.
11. Plyushch, M. Ya. (1994) *Word formation* [Slovotvir, Suchasna ukrayins'ka literaturna mova: pidruchnyk], [za red. M.Ya. Plyushch], K.: Vyshcha shkola, 414 s.
12. Sedov, K.F. (2007) *Neuropsycholinguistics* [Nejropsiholingvistika : [uch. pos.]], M., 2007, 274 s.
13. Selivanova, O. O. (2008) *Cognitive concept of word-formation motivation* [Kohnityvna kontseptsiya slovotvirnoyi motyvatsiyi], Problemy zahal'noho, hermans'koho ta slov'yans'koho movoznavstva. Do 70-richchya prof. V.V. Levyts'koho: [zb. nauk. prats'], Chernivtsi: Knyha KhKhI, S. 379–389.
14. Sidorova, T. A. (2015) *Textual motivation as a cognitive process of aesthetic communication (based on T. Tolstoy's stories)* [Tekstovaja motivacija kak kognitivnyj process jesteticheskoy kommunikacii (na materiale rasskazov T. Tolstoj)], Voprosy kognitivnoj lingvistiki, No. 1 (042), S. 97–103.
15. Sidorova, T. A. (2010) *Textual motivation as a factor in the representation of the fictional picture of the world (theoretical aspect)* [Tekstovaja motivacija kak faktor reprezentacii hudozhestvennoj kartiny mira (teoreticheskij aspekt)], Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N.I. Lobachevskogo. Serija Lingvistika, No. 4 (2), S. 720–722.
16. Snitko, O. S. (1989) *Inner form and content of nominative units* [Vnutrishnya forma i zmist nominatyvnykh odynyt's'], Movoznavstvo, No. 6, S. 9–14.
17. Stepanova, V. V. (2006) *The word in the text. From lectures on functional lexicology* [Slovo v tekste. Iz lekcij po funkcional'noj leksikologii], SPb.: Nauka: SAGA, S. 120–130.
18. Tarasova, I. P. (1992) *The structure of the meaning and structure of the communicant's personality* [Struktura smysla i struktura lichnosti kommunikanta], Voprosy jazykoznanija, No. 4, S. 108–113.
19. Jagafarova, G. N. (2010) *Basic Onomasiological Concepts* [Osnovnye Onomasiologicheskie Ponjatija], Vestnik Cheljabinskogo gosudarstvennogo universiteta, No. 13 (194). Filologija. Iskusstvovedenie, Vyp. 43, S. 172–177.

Н. М. Савчук,

*Уманский государственный университет имени Павла Тычины,
кафедра практического языковедения*

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ КАРТИНЫ МИРА СКВОЗЬ ПРИЗМУ ТЕКСТОВОЙ МОТИВАЦИИ

В статье рассмотрены теоретические основы репрезентации художественной картины мира сквозь призму текстовой мотивации; установлена взаимосвязь между понятиями мотивация (мотивирование), мотивированность, мотивизация как ключевых дескрипций в области словообразования, теории номинации и когнитивной ономазиологии; предложено определение понятия художественный текст как особой функциональной системы; сформулированы теоретические положения текстовой мотивации (позиция автора) и ее дешифрования (позиция читателя) как познавательного процесса в репрезентации художественной картины мира.

Ключевые слова: художественная картина мира, мотивация, текстовая мотивация, художественный текст.

N. M. Savchuk,

*Uman state University named after Pavlo Tychyna,
Practical Linguistics Department*

**THEORETICAL FUNDAMENTALS
ON REPRESENTATION OF THE PICTURE OF THE WORLD
THROUGH TEXTUAL MOTIVATION**

In the article the theoretical fundamentals of representation of fictional picture of the world through the prism of textual motivation have been outlined; the relationship between the concepts of motivation, motivation as key notion in the sphere of word formation, theory of nomination and cognitive onomasiology has been set; the definition of fictional text has been given: it is a special functional system, in which the word formation meanings as others are influenced by artistic conventions, that contributes to the transformation of meanings, imaginative rethinking of common language meanings; the theoretical principles of textual motivation (position of the author) and its decryption (position of the reader) as a cognitive process in the representation of fictional picture of the world have been formulated: textual motivation is a factor of decryption of author's meanings, revealing the depth of which depends on the interpretation of incentive structures and codes.

Key words: fictional picture of the world, motivation, textual motivation, fictional text.